

KENTSEL YOKSULLUK/DIŞLANMA (MI), GÖÇ VE İSTİHDAM: ESKİŞEHİR'DE BELEDİYEDEN YARDIM ALAN HANELER

Fatime GÜNEŞ*

Özet

Bu çalışmanın temel amacı, kentsel yoksulluk, göç ve istihdam arasındaki ilişkiyi Eskişehir'de belediyeden yardım alan 300 hane üzerine yapılan bir alan araştırmasının bulgularına dayanarak incelenmektedir. Göçün yoksulluğa neden olduğu tezine dayanarak şunlar ortaya konmaktadır. Birincisi, kırsal alanda mülksüzleşen ve kendisinin ve ailesinin yeniden üretimi sağlayabilecek kaynaklardan yoksun olan 1980 sonrası kentin yeni göçmenleri, yoksulluğu daha derinden yaşamakta ve yaşamını yardım olarak sürdürmektedir. İkincisi, yoksul göçmenler genellikle düşük ücretli, düzensiz, güvencesiz, örgütsüz ve geçici işlerde istihdam edilmekte ve uzun süreli işsizler olarak gelir kaynaklarının tamamen dışında kalmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kentsel Yoksulluk, Göç, İstihdam, Yardıma Alan Haneler

Abstract

The main purpose of this study is to analyse the relationship among urban poverty, migration and employment based on the results of a survey research that was applied to 300 households receiving aid from the local municipality in Eskişehir. Following the thesis that migration causes poverty, these two major results are confirmed: First, post-1980 migrants of the urban who don't own any property and are deprived of the means of reproducing resources of their own and their families' have lived in deep poverty and have to sustain their lives by depending on assistance. Second, poor migrants usually find employment in low-paid, irregular, unsecure, unorganized, temporary and uninsured jobs and they are excluded from income resources that are accessible by the long-term employees.

Keywords: Urban Poverty, Migration, Employment, Benefit-Dependent Households

* Yrd. Doç.Dr., Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi

1. Giriş

Yoksulluk ve göç arasındaki ilişki çok boyutlu ve karmaşık ilişkileri içeren bir özelliğe sahiptir. Göç ve kentsel yoksulluk arasındaki ilişkiye yönelik iki temel tez vardır. Birincisi, göçün kentsel yoksulluğa neden olduğu, ikincisi ise yoksulluk olgusunun yoksulların hareket alanını sınırlamasından dolayı göçe engel olduğudur. Birinci teze göre, kırsal alanlarda gelir ve istihdam yetersizliği gibi faktörler yoksulların kentlere göç etmesine neden olmakta ve göçü hızlandırmaktadır. Kentsel alanlarda istihdam artışlarının göç hızının altında kalması kentsel yoksulluğu artırıcı yönde etkilemektedir. Diğer bir deyişle, ekonominin örgütlü sektörlerindeki iş olanaklarının yetersizliği kentlerde enformelleşme süreçlerini hızlandırmakta ve yoksullaşmayı artırmaktadır. İkinci teze göre, yoksulluk göç maliyetlerinin karşılamasını zorlaştırdığı için göçe engel olmaktadır (Şenses, 1999, s.161).

Bu makalenin temel amacı, birinci yaklaşımdan yola çıkarak; kentsel yoksulluk, göç ve istihdam arasındaki ilişkiyi Eskişehir’de belediyeden yardım alan 300 hane üzerine yapılan bir alan araştırmasının bulgularına dayanarak incelemektir. Bu makalede araştırma bulgularına dayanarak şunlar ortaya konmaktadır. Birincisi, kırsal alanda mülksüzleşen ve kendisinin ve ailesinin yeniden üretimi sağlayabilecek kaynaklardan yoksun olan 1980 sonrası kentin yeni göçmenleri, yoksulluğu daha derinden yaşamakta ve yaşamını yardıma bağımlı sürdürmek zorunda kalmaktadır. İkincisi, yoksul göçmenler, yeni sermaye birikim modelleri çerçevesinde emek ve sermaye ilişkilerinin yeniden düzenlendiği piyasa koşullarında; genellikle düşük ücretli, düzensiz, güvencesiz, örgütsüz ve geçici işlerde istihdam edilmekte ya da uzun süreli işsizler olarak gelir kaynaklarının tamamen dışında kalmaktadır. Çalışmanın birinci bölümde, yoksulluk ve toplumsal dışlanma kavramları ele alınmaktadır. İkinci bölümde, Türkiye’de yoksulluk ve kentsel yoksulluk çalışmalarının alan yazın taraması özetlenmektedir. Üçüncü bölümde, yardım alan yoksul hanelerin göç ve istihdam durumları alan araştırmasının bulgularına dayanarak ortaya konulmaktadır.

2. Yoksulluk ve Toplumsal Dışlanma Söylemi

Yoksulluk tartışmasının merkezinde yer alan temel soru “kimlerin yoksul olduğudur”. Bu sorunun cevabı ise yoksulluğun kavramsallaştırmasına ve yapılan bu kavramsallaştırmaya bağlı geliştirilen yoksulluk ölçümlerine göre değişebilmektedir.

Yoksulluk genel olarak mutlak ve görelî yoksulluk olmak üzere iki ekseninde ele alınmaktadır. Mutlak yoksulluk birey, aile ve toplumsal grupların gıda, barınma, giysi gibi temel biyolojik ihtiyaçlarını karşılayabilecek asgari gelir ve tüketim düzeyinin altında kalması olarak tanımlanmaktadır (Haralombos ve Halborn, 1995, s.124,125). Temel biyolojik ihtiyaçlara eğitim (okuryazarlık), sağlık (yaşam beklentisi), kamusal hizmet alanında (güvenilir suya erişim, vb.) yer alan temel ihtiyaçlarda eklenerek mutlak yoksulluk tanımı genişletilmiştir (ILO, 1976). Görelî yoksulluk tanımında biyolojik ihtiyaçların yanı sıra toplumsal ihtiyaçlarda dikkate alınmaktadır. Yoksulluk, bireyin, hanenin ya da grupların geçinebilmek için içinde buldukları toplumun ortalama yaşam standardının altında bir gelir ve tüketime sahip olması olarak tanımlanmaktadır (Townsend, 1979, s. 50-53).

Toplumsal dışlanma, Avrupa'da 1980'den sonra sosyal politika ve akademik tartışmalarda yoksulluk yerine kullanılan bir kavramdır. Yoksulluk basitçe maddî ve parasal bir sorun olarak gelir yoksulluğu olarak görülürken, dışlanma gelir yoksulluğu dışında geçinme, istihdam, kazanç, mülkiyet, konut, asgari tüketim, eğitim, vatandaşlık gibi yoksunluk durumlarında anlatılmaktadır. Toplumsal dışlanma kavramı yoksunluğa neden olan ilişki ve süreçlere odaklanmaktadır. Bu nokta dışlanma kavramını, yoksulluğu sonuç ve statik bir durum olarak değerlendiren bir çok yoksulluk yaklaşımlarından ayırmaktadır (Saith, 2001, s.10-13).

Farklı dışlanma tanımları yapılmasına rağmen, kavram genel olarak "toplumsal bağların kopması" olarak "birey ve grupların içinde yaşadıkları topluma tam katılımdan kısmen yâda tamamen dışlanma süreçleri olarak tanımlanmaktadır" (De Haan, 1998, s.10) "Bu kullanım farkları, toplumsal dışlanmanın nasıl sorunsallaştırıldığına, bu söylemi oluşturan koşullara ve önerilen çözümlere ilişkin farklara işaret eder" (Yuncu, 2005, s.11) Silver (1994), dışlanma üzerine oluşan söylemleri dayanışmacı, uzmanlaşma ve monopoly paradigmlar olarak sınıflandırmaktadır.

Dayanışmacı paradigma Fransa temellidir ve dışlanma kavramı birey ve toplum arasındaki ahlaki ve kültürel bağların kopması olarak tanımlanmaktadır. Rousseau'nun felsefesine dayanan bu paradigma içinde toplumsal düzen verili ahlaki, normatif bir yapıdır. Yoksullar, işsizler ve etnik azınlıklar toplumun dışında kalan marjinal grupları oluşturmaktadır. Toplumun dışında kalan marjinal gruplar ulusal dayanışma, kolektif bilinç ve toplumun kabul ettiği ortak değerler etrafında devlet ve toplumun diğer kurumları aracılığıyla toplumla bütünleşecektir (Bhalla ve Lapeyre, 1999, s. 9-10; De Haan, 1998, s.13; Lister, 2004, s.76-78; Yuncu, 2005, s.11-13).

Uzmanlaşma paradigması Amerika’da hâkim olan bir düşüncedir. Toplumsal dışlanmanın yorumu bireysel liberalizmin kavramsal çerçevesi içinde yapılır. Birey, piyasanın eşit, özgür ve fırsat eşitliği koşullarında faydası peşinde koşmaktadır. Bireyin dışlanması ise fırsatları değerlendirememesinden kaynaklanmaktadır. Sorumluluk yoksula atfedilmekte ve yoksulluğun nedeni bireyin kendi başarısızlığı olarak görülmektedir (Bhalla ve Lapeyre, 1999, s. 9-10; De Haan, 1998, s.13; Lister, 2004, s.76-78; Yuncu, 2005, s.11-13).

Monopol paradigma İngiltere ve Kuzey Avrupa ülkelerinde daha çok yaygındır. Weber’in toplumsal kapanma anlayışını yansıtır. Toplumsal düzen sınıf, statü ve politik iktidar gibi hiyerarşik ilişkilerin zorlayıcı etkisiyle sağlanır. Dışlanma bir gurubun kendi varlığını korumak için toplumsal ve ekonomik kaynakları tekelinde tutarak diğerlerinin bundan faydalanmasını engellemesidir. Güçlü gruplar toplumsal kapanma ile dışarıdakileri sınırlandırır. Dışlanma basitçe, grup tekeli oluşumunun bir sonucudur. Grup ayrımları ve eşitsizlikler örtüşmektedir. Eşitsizlik topluma tam katılımı içeren sosyal demokrat bir içeriğe sahip vatandaşlık haklarının sağlanmasıyla azaltılacaktır (Bhalla ve Lapeyre, 1999, s. 9-10; De Haan, 1998, s.13; Lister, 2004, s.76-78; Yuncu, 2005, s.11-13).

Toplumsal dışlanmanın farklı anlama biçimlerine bağlı olarak uygulanan toplumsal politikalara da farklılaşabilmektedir. De Haan (1999) belirttiği gibi, Silver’in üçlü sınıflandırması ideal modelleri temsil etmektedir. Birçok toplumun sosyal politika uygulamalarında bu ideal modeller iç içe geçmekte toplumsal dışlanmaya farklı anlamlar yüklenebilmektedir. Levitas (1998) İngiltere’nin sosyal politikalarında bu farklı ele alış biçimlerini üç söylem altında toparlamaktadır. Yeniden bölüşüm söylemi vatandaşlık, toplumsal hakları ve toplumsal adaleti içermektedir. Moralistik söylemin “sınıf altı” ve “bağımlılık kültürü” yaklaşımları ile bölücü ve etiketleyici bir yönü vardır. Yoksulluk bireylerin davranış ve değerleri ile açıklanır. Toplumsal bütünleştirici söylem ise toplumsal bağlılık üzerine vurgu yapar. Dışlanmanın temeli ücretli işten yoksunluktur ve istihdam politikaları toplumsal dışlanma ile mücadele etmenin önemli bir aracıdır.

Sosyal dışlanma kavramı gelişmiş ülkelerden sonra, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yoksulluk analizlerinde kullanılmaya başlanmıştır. Son yıllarda Türkiye’de de kentsel yoksulluk araştırmalarının (Keyder ve Buğra, 2003; Adaman ve Keyder, 2006) merkezinde yer alan bir kavramdır. Toplumsal dışlanma, özellikle kentsel alanlarda yoksulluğun yeni formlarını anlamak ve açıklamak için kullanılan tartışmalı bir kavramdır. Toplumsal ve

mekânsal ayrımlaşma, dışlanma olgusu yeni kentsel yoksulluğun önemli boyutlarını oluşturmaktadır (Kaygalak, 2001: 163).

Şüphesiz, toplumsal dışlanma kavramı, yoksulluğun tanım ve hesaplamalarına getirdiği eleştirel ile bu alanda yapılan tartışmalara önemli katkılar yapmaktadır. Ancak kavram topluma dâhil olan ve olmayan ayrımıyla düalist bir içeriğe sahiptir. Dışarıda kalanlar güçsüz ve dâhil olanlar toplumda gücü elinde bulunduran toplumsal kesimdir. Oysa güç toplumsal ilişkiler içinde yayılan, koşullara bağlı değişebilen ve istikrarsız bir olgudur (Jackson, 1999). Toplumsal dışlanma kavramı ile, kapitalizmin özü ve yapısal işleyiş mekanizmaları problem edilmemekte ve nesneleşmiş ve pasif bir insan grubuna yapılan vurgu öne çıkmaktadır (Yücesan-Özdemir, 2007: 101). Dışlanma söylemi, “sorunları bir bütünlük içinde görmek yerine, tecrit edilmiş odaklar olarak ele almaktadır” (Freire, 2002: 118, aktaran Yücesan-Özdemir 2007).

3. Türkiye’de Yeni Kentsel Yoksulluk/Toplumsal Dışlanma

Türkiye’de yoksulluk ve eşitsizlik, 1980 sonrası emek ve sermaye ilişkilerinin yeniden düzenlenmesi ve bu düzenlemeyi destekleyen yeni liberal politikaların uygulanması sonucunda tekrarlanan krizler ile birlikte daha da derinleşmiştir. Yeni liberal politikalar ile uygulamaya konulan ekonomik yeniden yapılanmanın yoksullaşma üzerindeki etkisini iki yönde değerlendirmek mümkündür. Birincisi, işçi sınıfının örgütlülük gücünün zayıflatılması ücretler seviyesinin düşmesini etkilemiştir. Diğer yandan, dolaylı ücret kategorisi içinde düşünebileceğimiz devletin kamusal hizmet harcamaları sınırlandırılmıştır (Kaygalak, 2001: 128). Bu gelişmeler yoksulluğun derinleşmesi ve yaygınlaşmasını sağlamıştır.

Yeniden yapılanma sürecinde oluşan krizlerin toplumsal sınıflar üzerindeki derin etkisi ve yaşam kalitesinin düşmesi, Türkiye’de 1990 sonrası yoksulluk konusuna olan ilginin artmasına ve araştırmaların çoğalmasına neden olmuştur. Birinci grupta yapılan çalışmalar (Dağdemir, 1992; Dansuk, 1996; Dumanlı, 1996; Erdoğan, 1998; Alıcı, 1998; Uygur ve Kasnakoğlu, 1998; Pamuk, 2000) genel olarak gelir, tüketim harcamaları ve sosyal göstergelere dayanarak Türkiye’de yoksulluğun boyutunu analiz etmektedir. İkinci grup çalışmalar (Kaygalak, 2001; Işık ve Pınarcıoğlu, 2001, Erder, 1996; Buğra ve Keyder, 2003; Adaman ve Keyder, 2006) ise, “yeni kentsel yoksulluk” odaklı yoksul hanelerde yapılan sosyolojik içerikli çalışmaları kapsamaktadır (Güneş, 2006).

Türkiye’de 1968–1987 dönemleri arasında mutlak yoksulluk % 51,5’ten % 22,5’e düşmüştür. Mutlak yoksulluk ortalama gelirin altı olarak belirlenmiştir (Dağdemir, 1992). Türkiye’de bölgeler arası mutlak yoksulluk oranı (asgari miktarda gerekli kalori hesabına dayanan) doğu ve güneydoğu bölgeleri için daha yüksektir (Dumanlı, 1996). Gelir ve tüketimin yanı sıra, emek gücü, eğitim, toplumsal cinsiyet gibi toplumsal veriler kullanılarak yapılan çalışmanın (Dansuk, 1996) bulgularına göre, yoksulluk özellikle eğitimsiz ve düşük eğitilmiş, kadınlar, kırsal alanda yaşayan insanlar, sosyal güvenlik sistemi dışında kalan ve enformel sektörde çalışan insanlar için daha ciddi bir sorun olmaktadır. Türkiye’de gıda ve gıda-dışı yoksulluğun düzeyi araştırmasına göre (Erdoğan, 1998), gıda yoksulu olan hanelerin oranı % 5.66 iken, yoksul bireylerin oranı ise 8.73’tür. Gıda dışı temel ihtiyaçlar dikkate alındığında ise, hanelerin % 19.31’i ve bireylerin ise % 24.30’u yoksuldur. Gıda yoksulluğu hanelerin asgari gıda harcamalarını içermektedir. Gıda-dışı ise gıda harcamaları dışında diğer temel ihtiyaçlar için yapılan harcamaları da kapsamaktadır. Makro ekonomik etkilere bağlı olarak Türkiye’de 1987–1994 yılları arasında kentleşmiş bölgelerde yoksulluk zaman içinde artarken, kırsal bölgelerde ise yoksulluk bir yandan artarken diğer yandan derinleşmiştir (Dağdemir, 1999). 1994 Hane halkı gelir ve tüketim verilerinin kullanıldığı başka bir çalışmaya göre (Pamuk, 2000), kırsal nüfusun % 14,85’i ve toplam hanelerin % 14,15’i yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Dünya Bankası (2000) Türkiye’de ekonomik reformların yaşam standardı, yoksulluk ve refah düzeyi üzerindeki etkilerini değerlendiren raporda mutlak, ekonomik kırılganlık ve göreceli gelir yoksulluğu olmak üzere üç değişik yoksulluk sınırı belirlenmiştir. Yerel asgari gıda maliyetine göre belirlenmiş mutlak yoksulluk oranı % 7,3’tür. Asgari gıda-dışı temel ihtiyaçlar maliyetine göre belirlenen ekonomik kırılganlık oranı ise göreceli gelir yoksulluğuna göre (%15,7) daha yüksektir (%36,3). Bu raporda, aile reisinin eğitim durumu ve işgücü piyasasındaki konumu hane yoksulluğunu etkileyen faktörler olarak ifade edilmiştir. Yoksulluk probleminin azaltılması ve yaşam standartlarının iyileştirilmesine yönelik devlet harcamaları yeniden düzenlenmesi, ekonomik olarak daha çok kırılgan olan insanların hedef kitle olması ve eğitime yatırım yapılması raporda yer alan önerilerdir.

Bütün bu çalışmalar, Türkiye’de makro ölçekte yoksulluğun çok genel resmini ortaya koymakla beraber, yoksulluğun ve eşitsizliğin yaşanan bir deneyim olarak derinliğini ortaya çıkarmada sınırlılıklara sahiptir. Bu anlamda yoksul hanelerle yapılan sosyolojik çalışmalar (Ardıç, 2002; Morçöl

ve Gitmez, 1995; ODTÜ, 2000; Ayata and Ayata, 2003; Açıklın, 2003; Kalaycıoğlu ve Rittersberger-Tılıç, 2002, Turak-Feymi, 2004; Özüğurlu, 2005; Güneş, 2006) liberal ideolojinin kalkınma ve gelişme perspektifli iktisat politikalarının fakirleştirici sonuçlarını ortaya koymaları açısından önemli katkılar sağlamıştır. Bu çalışmalarda yoksulluk, yoksulluğun eleştirisi, göç, istihdam, tüketim kalıpları, yoksulluk tiyolojileri, yoksulluk algısı, yardım, ilişki ağları, yoksulluğa karşı geliştirilen geçim stratejileri ve kadınların bu stratejilerdeki rolü gibi tema ve ilişkiler analiz edilmektedir.

Zorunlu göçün ve küreselleşmenin ortaya çıkardığı düşük ve niteliksiz işgücünün kentlere olan hareketliliği sonucu (Özgen, 2001, s.89) ortaya çıkan “yeni kentsel yoksulluk” 1990 sonrası Türkiye’de yapılan yoksulluk çalışmalarının temel analiz kavramı haline gelmiştir. Yapılan araştırmalarda (Kaygalak, 2001; Işık ve Pınarcıoğlu, 2001, Erder, 1996; Buğra ve Keyder, 2003; Adaman ve Keyder, 2006) yeni kentsel yoksulluk ve göç arasında önemli bir ilişki kurulmaktadır. Kentsel yoksulluk ile göç arasındaki ilişki iki yönlüdür. Bu ilişkinin bir yönü, azgelişmiş ülkelerde kentsel yoksulluğun çıkmasında göçün önemli bir rol oynamaktadır. Ayrıca, kentsel yoksulluk olgusundan en fazla etkilenen kesimin göçmenler olması ilişkinin ikinci yönünü oluşturmaktadır (Kaygalak, 2001: 132). Kente göç edenlerin göç dönemleri göçmenlerin refah ve yoksulluk durumunu da etkilemektedir. Kente ilk gelen göçmenlerin, arazi, konut, iş ve dayanıklı tüketim malları sahipliği açısından refah göstergeleri daha sonra gelen göçmenlere göre daha yüksektir. Kente 1990 sonrası göç edenler ilk gelenler kadar şanslı değildir. Konut, iş ve dayanıklı tüketim malları sahipliği açısından durumları ilk gelenlere göre daha kötüdür. Nöbetleşe yoksulluk kavramı ile açıklanan kentsel yoksulluk el değiştirmektedir (Işık ve Pınarcıoğlu, 2001).

1980 sonrası kente göç eden göçmenler kentin yeni yoksullarını oluşturmaktadır. Yeni zorunlu göç süreçleri 1980 öncesi dönemdeki göçten farklılaşmaktadır. Daha önceki göçmenler için geleneksel ilişki ağları, (aile, akrabalık, hemşerilik,) göç sürecinde ve kentin olanaklarından yararlanabilme açısından önemli işlevlere sahipti. Kentte konut ve işe ulaşmada önemli destek mekanizması olan geleneksel ilişki ağları seçici ve dışlayıcı olmaya başlamıştır. Zorunlu göç sonucu gelen bu grup, önceki göçmenlere göre daha dezavantajlı durumdadır. Kentte ilişki ağları ve destek kaynakları olmadan hazırlıksız gelmişlerdir (Erder, 1996, s.305). Göçmenlerin kırla olan bağları göçün doğası gereği kopmuştur ve geldikleri bölgeler çok fakir olduğu için göçmenler mal ve parasal destek sağlama araçlarından yoksun kalmaktadır

(Erder, 1996: s. 227–230; Buğra ve Keyder, 2003, s.23). Toplumsal dışlanma riski taşıyan, kenarda kalan, özellikle ekonomik ilişkiler bakımından dışarıda kalan yeni yoksulların toplumla bütünleşmesine engel olan risk ve zorluklardan biri de ekonominin yapısal koşullarıdır. Daha önceki dönemlerde, sürekli işsizlik, enformel istihdam, işsiz kalma geçici olgulardır ve zaman içinde göçmenlerin sigortalı ve güvenceli iş bulma ihtimalleri yüksektir. Yeni gelişen kapitalizm ve küreselleşmenin olumsuz etkileri sonucu formel sektörde, güvenceli ve düzenli bir iş bulma olanakları ortadan kalkmaktadır (Buğra ve Keyder, 2003, s.21–22).

Kent ekonomisinin formel yapısı içinde sürekli ve düzenli çalışmadan yoksun olan, düzenli gelir birikimi sağlayamayan yeni yoksullar “olması gereken ölçüde ailenin yeniden üretimini (çocukların gereği gibi beslenme ve eğitimi) dahi karşılayamayacaklar” (Buğra ve Keyder, 2003, s.27). Bu süreç, kentlerde geçimini ve en temel ihtiyaçlarını karşılamakta zorluk çeken ve bu zorluklardan dolayı, valilik, belediye ve çeşitli sivil toplum kuruluşlarına başvuru yaparak yaşamını yardıma bağlı sürdürmek zorunda kalan bir toplumsal kesimin oluşmasına neden olmuştur.

4. Yoksulluğun Görünürlüğü: Yardım Alan Haneler

4.1. Yöntem

Araştırma, Eskişehir Büyükşehir Belediyesi ve Tepebaşı Belediyesinden gıda, yakacak, eğitim gibi nakdi yardım alan haneler arasında gerçekleştirilmiştir. Eskişehir’de belediyelerden ailesi adına yardım için başvuru yapanların ve yardım alanların yaklaşık % 70 ini kadınlar oluşturmaktadır. Olasılığa dayalı örneklem seçim tekniğe göre yaklaşık 300 kadınla görüşme gerçekleştirilmiştir. Tepebaşı Belediyesi toplam 178 haneye yardım hizmeti sunmaktadır. Büyükşehir Belediyesi genel popülasyon içinde daha fazla haneye yardım verdiği için, yanlış örneklem seçimini ortadan kaldırmak için, katmanlı örneklem seçim yöntemiyle her iki belediyeden 150 şer kişi rastgele örneklem seçimiyle belirlenmiştir. Bu çalışma tam anlamıyla kadın merkezli bir çalışma olmamasına rağmen, bilgiler kadınlar ile yapılan görüşmeler sonucunda toplanmıştır. Belediyeye yardım başvurusu yapanların yaklaşık % 80’ni kadınlar oluşturmaktadır ve fiili olarak da yardımları (aşevlerinde) çoğunlukla kadınlar almaktadır. Araştırmada veriler temel olarak niceliksel araştırma metoduyla toplanmıştır. Araştırmada uygulanan anket formunda yer alan sorular yapılandırılmış ve yarı-yapılandırılmış sorulardan oluşmaktadır.

4.2. Hanelerin Demografik Özellikleri

Belediyeden kendisi ve ailesi için yardım alanların çoğu evlidir (%72,3). Kadınların tek başına yâda çocuklarıyla birlikte yaşadığı haneler arasında, kocası ölmüş (%11,3), eşinden ayrı olan ve resmi halde boşanmadıkları halde evi terk eden hanelerin oranı düşüktür (%6). Kadın (%83) ve erkeklerin (%81) çoğu çalışabilecek ve emek güçlerini kullanabilecek yaşıdadır. Erkeklerle karşılaştırıldığında (%6), kadınlar arasında okuryazar olamayanların oranı daha fazladır (%20,3). Kadınların (%59) ve erkeklerin (%69) çoğu ilkokul mezunudur. Sağlık güvencesi olarak kadın (%72) ve erkeklerin (%76) çoğu Yeşil Kart kullanmaktadır.

4.3. Hanelerin Göç Durumu

Araştırmada belediyeden yardım alan hanelerin göç durumları, ne zaman göç ettikleri, göç etme nedenleri, göç süreçleri, göç sürecinde ilişki ağlarının yeri ve bu ilişki ağlarının göç sonrası kentte ilk yerleşme döneminde rolü ve etkisi sorgulanmıştır.

Tablo 1: Göç yılları

	Hane Sayısı	Yüzdesi
1960 – 1969 arası	12	6,0
1970 – 1979 arası	28	13,0
1980 – 1989 arası	59	26,8
1990 sonrası	121	55,0
Toplam	220	100,0

Bilgisine başvuru alan 300 ailenin çoğunluğu Eskişehir'e göç etmiş hanelerden oluşmaktadır (%73,3). Eskişehir genellikle göçü çevre il ve ilçelerinden almaktadır. Yardım alan hanelerin göç deneyimi bu eğilimi yansıtmaktadır. Hanelerin çoğu Eskişehir'in çevre il ve ilçelerinden göç etmiştir. Göç etme zamanlarına baktığımızda ise hanelerin çoğunun 1980 sonrası kente göç ettiğini görmekteyiz (%82). Tablo 1'de görüldüğü gibi özellikle 1990 sonrası göç edenlerin oranı yarıdan fazladır (%55). Yapılan diğer araştırmalarda (Erder,1996; Işık ve Pınarcıoğlu, 2001; Kaygalak, 2001; Buğra ve

Keyder, 2003; Adaman ve Keyder, 2006) yeni kent yoksullarının 1980 sonrası kente göç ettiğini ortaya koymaktadır. Araştırmanın bulguları diğer çalışmaların sonuçları ile örtüşmektedir.

Göç nedenleri incelendiğinde, hanelerin çoğunun ekonomik zorluklardan dolayı Eskişehir'e göç ettiği görülmüştür (% 60). Geçim sıkıntısı (%29,1), daha önce yaşadıkları yerlerde çalışma olanak ve koşulların yetersizliği (30,5) göç kararının alınmasında oldukça önemlidir. Evlilik nedeniyle göç edenlerin oranı görece yüksektir (27,3). Eğitim (%2,7) ve sağlık (1,4) nedeniyle göç edenlerin yüzdesi oldukça düşüktür. Deprem, kocasıyla anlaşmazlık, kan davası, köyde akraba ile anlaşmazlık, iftira, emeklilik, eşin ölümü, kayınvalide ile anlaşmazlık, evlatlık verilme gibi diğer nedenlerden dolayı Eskişehir'e yerleşenlerin oranı düşüktür (%7,3). Doğu ve güneydoğu bölgelerinden zorunlu göç eden hanelerin oranı ise çok düşüktür (%1,8).

Eskişehir örneğindeki zorunlu göç oranının düşük çıkması yeni kentsel yoksulluk tartışmalarının yapıldığı bazı çalışmaların bulgularıyla farklılaşmaktadır. İstanbul Sultanbeyli örneğinde "nöbetleşe yoksulluk" çalışmasına (Işık ve Pınarcıoğlu, 2001) göre, 1990 sonrası kente en son gelenler genellikle doğu ve güney doğu bölgelerinden gelen göçmenleri kapsamaktadır. Kente daha sonra gelen yeni göçmenler nöbetleşe yoksulluk hiyerarşisinin en altında kalmaktadır. Yeni kentsel yoksulluk ve dışlanma olgusunun tartışıldığı diğer bir çalışmada (Adaman ve Keyder, 2006), zorunlu göçle gelen göçmenlerin oranı görece yüksek çıkmıştır. Mersin, Demirtaş mahallesinde yapılan alan araştırmasında (Kaygalak, 2001) 1990 sonrası göçle mahalleye yerleşen genellikle Doğu ve Güneydoğulu vatandaşlardır.

Yoksulların göç sırasında ve göçten sonra, yerleşme, iş bulma ve gündelik sıradan sorunların çözülmesi amacıyla aile, akrabalık ve hemşerilik gibi kökene dayalı dayanışma ilişkilerini kullandıkları bilinmektedir. Bu ilişkiler, bir yandan yoksul göçmenlerin sorunlarını hafifletirken diğer yandan devletin sorunlar karşısındaki sorumluluğunu azaltmıştır (Erder, 1998, s.111). Göç süreçleri açısından ele aldığımızda hanelerde yaşayan kişilerin göç sırasında hepsinin aynı anda kente yerleştiğini görmekteyiz (% 45,5). İlk önce Eskişehir'e erkeğin geldiği ve yerleştiği hanelerin oranı yüzde 38,2'dir. Önce akrabalarından birinin geldiği ve daha sonra buna bağlı olarak kendilerinin göç ettiğini söyleyen hanelerin oranı ise düşüktür (% 10). Yardım alan hanelerin göç süreci Türkiye'de 1950 sonrası akraba ve yakınların göç kararlarında etkili olduğu zincirleme göç sürecinden farklılaşmaktadır.

Zincirleme göç sürecinde aile, akraba ve hemşeri ilişkileri göç edilecek kentin belirlenmesi ve göç ettikten sonra iş ve konuta ulaşmada (Güneş-Ayata, 1990; Erder, 1995; Ayata, 1998) önemli bir güce sahiptir. Bu çerçevede, “Eskişehir’e göç ederken kimlerden yardım aldınız?” sorusuyla bu ilişki ağlarının göç sırasında ne düzeyde etkili olup olmadıkları anlaşılmaya çalışılmıştır. Göç sırasında hiç kimseden yardım almadan kendi çabalarıyla göç edenlerin oranı yarıdan biraz fazladır (%59,1). Hanelerin önemli bir kısmına kadının ailesi (%11,4), erkeğin ailesi (%15), akraba, hemşerileri (%8,2) ve arkadaşları (%4,5) göç sırasında yardımcı olmuştur. Hanelerin bazıları ise Sosyal Hizmetler Kurumu, Eskişehir Emniyet Müdürlüğü ve Valilik gibi resmi kurumlardan göç sırasında destek almıştır (%1,8).

Geleneksel dayanışma ağlarının göçten sonra göçmen yoksulların konut sorunlarının çözümünde etkili olup olmadıklarını anlamak için “Eskişehir’ geldiğinizde ilk kimin yanına yerleştiniz?” sorusu sorulmuştur. Yardım alan haneler arasında aile, akraba, tanıdık, arkadaş, hemşeri gibi ilişki ağlarının dışında tamamen kendi çabalarıyla ev kiralayarak konut sorunlarını çözenlerin oranı yüksektir (%63). Kente ilk geldiklerinde barınma sorunlarını akrabalarının yanına yerleşerek çözenlerin oranı yüzde 17,3’tür. Erkeğin ailesinin yanına (%12,3) yerleşen hanelerin oranı, kadının ailesinin yanına (% 2,3) yerleşen hanelere göre daha yüksektir. Derme çatma kulübe gibi yerlerde kalarak başını sokacak bir yer bulanların yüzdesi çok düşüktür (%2).

1980 öncesi yıllarda göçmenlerin yoksulluk ve eşitsizliğe karşı verdikleri mücadelede geleneksel destek ve dayanışma ağlarının gücünün çok daha etkili olduğu bilinmektedir. Araştırmanın bulguları 80’li yıllardan sonra göç eden hanelerin çoğunun göç sürecinde aslında geleneksel dayanışma ağlarından tamamen olmasa da yararlandıklarını ortaya koymaktadır. Geçmiş yıllara göre dayanışma ve destek ağlarının yoksullukla mücadeledeki etkisinin zayıflıyor olmasını 1980 sonrasının ekonomi-politik koşulları çerçevede düşünmek gerekir. Toplumda gelir ve refahtan daha çok pay alan üst ve orta sınıfların dışında kalan ve ekonominin formal sektöründe ücret karşılığı düzenli ve güvenceli çalışan toplumsal sınıflarda yoksullaşmaya başlamıştır. Diğer bir deyişle, destek ve dayanışma ağlarını besleyen gelir kaynakları, toplumsal sınıfların geçimlerini sağlayabilmesinin altında kalmıştır. Bu anlamda dayanışma ve destek ağlarını destekleyen kaynaklar artık herkes açısından daralmaktadır.

4.4. Yardım Alan Hanelerin Toplumsal Cinsiyet Temelli İstihdam Analizi

Bu bölümde yardım alan hanelerde kadın ve erkeğin emek piyasasındaki konumu, ücretli emek kullanım biçimleri, yaptıkları işler, işsizlik, geçmiş iş deneyimleri ve haneye gelir getiren diğer aile bireylerinin yaptıkları işler analiz edilecektir.

4.4.1. Erkeklerin Emek Piyasasındaki Konumu

Tablo 2: Erkeklerin ücret karşılığı çalışma durumu

	Kişi Sayısı	Yüzde
İşsiz	69	31,8
Çalışıyor	135	62,2
Emekli	13	6,0
Toplam	217	100,0

Tablo 2’de görüldüğü gibi yardım alan hanelerde çalışanların oranı (%62) işsiz (%32) ve emekli (% 6) olanlara göre daha yüksektir. Ancak araştırmada erkeklerin son 5 yıl içindeki iş deneyimlerine bakıldığında çalışanların yaptıkları enformel sektörde yer alan işler olduğu gözlemlenmektedir (tablo: 3).

Tablo 3: Erkeklerin son 5 yıllık iş deneyimleri

	1999		2000		2001		2002		2003	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Ücretli-maaşlı	47	34,8	45	33,3	46	34,1	41	30,4	49	36
Kendi işi düzenli	3	2,2	3	2,2	3	2,2	3	2,2	4	2,9
Kendi işi enformel	13	9,6	13	9,6	14	10,4	14	10,4	14	10,
Başkasının yanında geçici çalışıyor	62	45,9	64	47,4	62	45,9	64	47,4	69	50,7

İşsiz	10	7,4	10	7,4	10	7,4	13	9,6	-	-
Toplam	132	100,0	135	100,0	135	100,0	135	100,0		100,0

Tablo 3’de görüldüğü gibi yardım alan hanelerde erkeklerin yarısı başkasının yanında geçici olarak çalışmaktadır (%50,7). Başkasının yanında geçici olarak çalışanların oranı son 5 yıl içinde yaklaşık yüzde 5 oranında artmıştır. Ücretli maaşlı çalışan erkeklerin oranı ise yüzde 36’dır. Son beş yıl içinde bu emek kategorisi içindeki istihdam artış oranı düşüktür (%1,2). Kendi işi enformel emek kategorisinde yer alan erkeklerin oranı ise yüzde 10,3’tür. Son beş yıl içinde kendi işi enformel emek kategorisinde yer alan erkeklerin oranındaki artış yüzde 0,4 bir oranla oldukça düşük kalmıştır. Kendine ait düzenli bir işi olanların oranı ise çok düşüktür (% 2,9). 1999–2003 yılları arasında işsiz olan erkeklerin oranı ortalama yüzde 7’dir. Hanelerde erkelerin düzenli, örgütlü ve güvenceli işlerden yoksun oldukları görülmektedir. İstihdamın geçici ve düzensizliği, hanelerin geçimleri için gerekli gelirin istikrarsız olmasına neden olmaktadır. Ayrıca ücretli maaşlı çalışanların kazançları da oldukça düşüktür.

Tablo 4: İşsiz Erkeklerin son 5 yıllık iş deneyimleri

	1999		2000		2001		2002		2003	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Ücretli-maaşlı	13	23,2	12	17,4	8	11,6	6	8,7	-	
Kendi işi düzenli	2	2,9	2	2,9	2	2,9	2	2,9	-	
Kendi işi enformel	6	8,7	7	10,1	5	7,2	3	4,3	-	
Başkasının yanında geçici çalışıyor	18	26,1	16	23,2	16	23,2	13	18,8	-	
İşsiz	27	39,1	32	46,4	38	55,1	45	65,2	69	100,0
Toplam	69	100,0	69	100,0	69	100,0	69	100,0	69	100,0

Yardım alan hanelerde işsiz olan erkeklerin son 5 yıllık iş deneyimlerine baktığımızda çoğunun 1999’da bu yana çalışmadığını ve işsiz olduğunu görmekteyiz. 1999–2003 erkekler arasında işsizlik oranı her yıl biraz daha artarak yükselme eğilimi göstermektedir. 1999–2003 yılları arasındaki işsizlik artış oranı yüzde 26,1’dir. Şu anda işsiz olan erkeklerin 1999 yılındaki

istihdam durumlarına bakıldığında, başkasının yanında geçici işlerde (%26,1) ve ücretli maaşlı (%23,2) işlerde çalışmış olduklarını görülmektedir. Aynı yıl için, kendi işi enformel emek kategorisinde yer alanların oranı ise yüzde 8,7'dir. Kendine ait düzenli bir işi olanların oranı çok düşüktür (%2,9). Ancak ücretli maaşlı çalışanlar zaman içinde işlerini kaybederek işsizler ordusuna katılmıştır. 1999–2002 yılları arasında ücretli-maaşlı çalışan erkeklerin bu işlerde çalışma oranlarının azalma oranı yüzde 14,5'dir.

Çalışan ve işsiz erkeklerin meslekleri ve yaptıkları işler yukarıda tabloda verilen emek kategorileri ile uyum göstermektedir. Erkeklerin yüzde 29'nun herhangi bir mesleği yoktur. Diğerlerinin yaptıkları işler ise şunlardır: inşaat işçiliği, fabrikada işçilik, şoför, marangoz, aşçı, pazarcı, garson, terzi, kaynakçı, boyacı, seyyar satıcı, hamal, kapıcı, temizlik işçisi, tesisatçı, matbaacı, müzisyen, dökümcü, mermerci, döşemeci, kahve işletmecisi, oto tamircisi, pastacı, vinç operatörü, muavin, bekçi, çoban ve kömür işçisi.

Diğer yoksulluk çalışmalarında da (Kaygalak, 2001; Işık-Pınarcıoğlu, 2001; Turak-Feymi, 2004; Erder, 1996; Buğra ve Keyder, 2003; Adaman ve Keyder, 2006). yeni göçmenlerin ekonominin enformel sektöründe geçici, düzensiz ve güvencesiz işlerde iş buldukça çalışan, düşük gelirli mesleklerde istihdam edildikleri ortaya konmaktadır. Yeni sermaye birikim modeli çerçevesinde, üretim süreçlerinde yaşanan esnekleşme, küçük ölçekli ve taşeron üretim biçimlerinin yaygınlaşması, istihdamın daralması, işgücü piyasalarının farklılaşarak bölünmesi, emeğin örgütlülük gücünün zayıflaması, ekonomide enformelleşme, iş gücü piyasalarının temel özellikleri haline gelmiştir. Kentin yeni göçmenlerinin işgücü piyasalarındaki konumu düşük ücret, gelir istikrarsızlığı, geçici, örgütsüz, düzensiz işlerdeki istihdam, işsizlik gibi olgularla örtüşmektedir.

4.4.2. Kadınların Emek Piyasasındaki Konumu

Kadınların ev dışında çalışma durumları araştırılırken “gelir yâda ücret karşılığı çalışıyor musun?” sorusu kadının çalışma durumunu açıklamakta bazen yetersiz kalmaktadır. Bunun nedeni kadınların çoğununun bu soruya “hayır” yanıtı vermesidir. Kadınlar ev dışında çalışmayı çoğu kez düzenli ve maaşlı bir işte çalışma olarak düşündüğü için dışarıda gelir getiren bir faaliyette bulunsa bile kendini çalışıyor olarak görmemektedir. Kadınlar yaptıkları işleri sadece aileye bütçesine bir katkı olarak değerlendirmektedir. Bundan dolayı, araştırmada kadınlara ilk önce “gelir yâda ücret karşılığı çalışıyor

musun?” sorusu sorulmuştur. Bu soruya kadınların yüzde 33’ü “evet” yanıtı vermiştir.

Yardım alan kadınların ev dışında emeklerini kullanıp kullanmadıklarını anlayabilmek için “bugüne kadar gelir getiren bir işte hiç çalıştın mı?” sorusu sorulmuştur. Kadınlar arasında bu soruya “evet” yanıtı verenlerin oranı oldukça yüksek çıkmıştır. İlk soruya “hayır çalışmıyorum” diyen kadınların çoğunluğu daha sonra “evet” yanıtı vermiştir (%74,4). Kadınların yaptıkları işler arasında mevsimlik işçilik, temizlik, evde parça başı iş (dantel, örgü vb), çocuk hasta ve yaşlı bakıcılığı gibi işler yer almaktadır.

Kadınların gelir karşılığı en çok emeklerini kullandıkları işler arasında mevsimlik işçilik ilk sırada yer almaktadır (%38). Temizlik (%35,3) ve evde parça başı iş yaparak (%28) gelir kazanan kadınların oranı da mevsimlik işçilik oranına yaklaşmaktadır. Bu işleri yapma sürelerine bakıldığında zaman içinde kadınları gelir getiren işlere katılma oranının yükseldiği görülmektedir.

Tablo 5. Kadınların kaç yıldır mevsimlik işçi olarak çalıştıkları

Mevsimlik işçilik süresi	Sayı	Yüzde
1 yıldan daha az	18	15,8
1-5 yıl arası	56	49,1
6-10 yıl arası	19	16,7
11-12 yıl arası	13	11,4
21-30 yıl arası	6	5,2
40-45 yıl arası	2	1,8
Toplam	114	100,0

Kadınların mevsimlik işçi olarak çalışmaları zaman içinde artmaktadır. Özellikle son 5 yıldır bu işi yapan kadınların oranı yüzde 49’a yükselmiştir. Kadınlar günlük çalışma sürelerinin uzun olduğu mevsimlik işçilikte oldukça kötü koşullarda çalışmaktadır. Günlük yevmiye usulü çalışan kadınların aldıkları para miktarı düşüktür ve sigortasız çalışmaktadırlar.

Tablo 6. Kadınların kaç yıldır temizlik işinde çalıştıkları

Temizlik işçilik süresi	Sayı	Yüzde
1 yıldan az	23	21,7
1-5 yıl arası	45	42,5
6-10 yıl arası	18	16,9
11-15 yıl arası	10	9,5
16-20 yıl arası	9	8,5
24 yıldır	1	0,9
Toplam	106	100,0

Mevsimlik işçilikte olduğu gibi kadınların daha önceki yıllarla karşılaştırıldığında temizlik işinde çalışmaları zaman içinde artış göstermektedir. Son beş yıl içinde temizlik işi yaparak gelir kazanmaya çalışanların oranı yüzde 45'e yükselmiştir. Düzenli olmayan, günlük yevmiye usulü para kazanan kadınlar için temizlik işleri ailenin temel ihtiyaçlarının karşılanmasında az da olsa katkı sağlamaktadır.

Tablo 7. Kadınların kaç yıldır evde parça başı iş yaptıkları

Parça başı iş yapma süreleri	Sayı	Yüzde
10 yıl	52	61,9
20 yıl	20	23,8
30 yıl	8	9,5
30 yıldan fazla	4	4,8
Toplam	84	100,0

Yardım alan hanelerde kadınlar mevsimlik işçilik ve temizlik işlerinin yanı sıra dantel, örgü, dikiş gibi evde parça başı işler yaparak ailenin geçimine katkıda bulunmaktadır. Mevsimlik işçilik ve temizlik işi ile karşılaştırıldığında kadınların evde parça başı işleri daha uzun yıllar yaptıkları görülmektedir (tablo 7). Ancak son yıl içinde kadınların evde gelir kazanma faali-

yetlerinin oranında önemli bir artış vardır (% 61,9). Ayrıca kadınlar (28 kadın) çocuk, yaşlı ve hasta bakımı gibi işlerde çalışmaktadırlar. Kadınların çoğu son 3 yıldır iş buldukça hasta, çocuk ve yaşlı bakımından gelir kazanmaktadır.

Kentsel yoksulluk ve kadın yoksulluğu araştırmalarında hanelerin geliştirdikleri stratejiler (ODTÜ, 2000; Kalaycıoğlu ve Rittersberger-Tılıç, 2002; Ardıç, 2003; Turak-Feymi, 2004) ve özellikle kadınların bu stratejileri geliştirmedeki rolü (Baysu, 2002; Bora, 2002; Kalaycıoğlu ve Rittersberger-Tılıç, 2002) ve yoksulluğa karşı emek kullanım biçimleri (Güneş, 2006) yapılan araştırmalarda ortaya çıkarılmıştır. Kadınlar hane içinde kaynakların temini, tahsisi, kullanımı, idaresi ve tüketim ilişkilerinde yoğun emek harcamakta ve çoğu kez kendi özel ihtiyaçlarından vazgeçmek zorunda kalmaktadır. Erkeğin tek başına kazancı, reel ücretlerin düşmesi, temel tüketim mal ve hizmetlerin fiyatlarındaki artışlar sonucunda evin geçimi için artık yeterli olamamaktadır (Güneş, 2006). Kaldı ki yardım alan haneler örneğinde görüldüğü gibi erkek gelir istikrarının olmadığı işlerde iş buldukça çalışabilmektedir.

Araştırmanın verileri, yardım alan hanelerde kadınların ailenin geçimini sağlayabilmek yoksulluğa karşı ev dışında geçici, düzensiz ve düşük ücretli işlerde de olsa emeklerini kullandıklarını göstermektedir. Kadınların gelir kazandıkları işler toplumsal cinsiyet temelli işbölümünü yansıtmakta ve ev içinde emek kullanma biçimleriyle örtüşmektedir. Yardıma alan hanelerde kadınların zaman içinde gelir getiren işlerde daha çok çalışmaya başlamaları, yardım başvurusunu ve yardımı alanların kadınlar olması yoksullukla mücadelede kadın emeğin önemini ortaya koymaktadır. Kadınlar karşılıksız emek kullanma biçimleriyle çocuklarla birlikte yoksulluktan daha çok etkilenen kesimi oluşturmaktadır.

4.4.3. Diğer Hane Bireylerinin Emek Piyasasındaki Konumu

Kadın ve erkeğin dışında diğer hane bireylerinin de herhangi bir işte çalışıp çalışmadıkları araştırma sırasında sorgulanmıştır. Hanelerin yaklaşık yüzde 32'sinde gelir getiren işlerde çalışanlar bulunmaktadır. Kadın ve erkeğin dışında sadece 1 kişinin para kazandığı hanelerin oranı yüksektir (72,6). 2 kişinin çalıştığı hanelerin oranı (%20) ise 3 kişinin çalıştığı hanelere göre daha yüksektir (%7,4). Toplumsal cinsiyet açısından bakıldığında, çalışanlar arasında erkeklerin oranının daha yüksek olduğu gözlemlenmektedir (%78).

Tablo 8: Çalışan diğer hane üyelerinin yaş dağılımı

Yaş dağılımı	Sayı	Yüzde
8-15	24	18,8
16-29	86	67,1
30-39	12	9,4
40-49	4	3,1
50-65	2	1,4
Toplam	128	100,0

Çalışan diğer hane üyelerinin yaş dağılımına bakıldığında gelir kazananların yarısından fazlası 16 ile 29 yaş dilimi arasında yer almaktadır. Hanede özellikle çocukların ailenin geçimi için gelir getiren işlerde çalıştıkları görülmektedir. Çalışanlar arasında 8 ve 15 yaş dilimi arasında yer alanların oranı düşük değildir (% 18,8). Okul çağında olan çocuklar yaz tatillerinde, hafta sonları ve boş zamanlarında az da olsa kazandıkları para ile kendi harçlıklarını çıkarmakta ve aileye destek olmaktadır. Çalışan diğer hane üyelerinin yaptıkları işler kadın ve erkeğin emek piyasasındaki konumu ile çalışan düzensiz, geçici, örgütsüz, sigortasız ve düşük ücretli işlerdir. Yaptıkları işler ise şunlardır: fabrikada işçi, kahvehanede işçi, temizlik işçisi, mobilyacı, oto/araba yıkama, inşaat işçiliği, sanayide çırak, poşet satma, pazarcı, kuaförde çırak, bulaşıkçı, çiftçi, işportacı, su tesisatçılığı ve ev temizliği.

5. Sonuç

Türkiye’de 1980 sonrası emek ve sermaye ilişkilerinin yeniden düzenlenmesi, artan ekonomik krizler, ücretler seviyesinin düşmesi, temel tüketim mal ve hizmetlerinin fiyatlarında yaşanan artışlar, ekonomide enformelleşme süreçleri, devlet tarafından verilen hizmetlerin daraltılması sonucunda yoksulluk ve eşitsizlik yaygınlaşmaya başlamış ve derinleşmiştir. Derinleşen yoksulluk kentlerde yaşamını yardıma bağlı sürdüren bir toplumsal kesimin oluşmasına neden olurken yoksulluk görünür bir olguya dönüşmüştür.

Göç ve yoksulluk arasında karşılıklı ve ikili bir ilişki vardır. Kırsal yoksulluk göçe neden olurken, bir faktör olarak göç ekonomi-politik nedenlerin

yol açtığı yoksulluğu hanelerin daha derinden yaşamasında neden olmaktadır. Araştırma örnekleminde analiz edilen yaşamını yardıma bağlı sürdüren kesimin çoğu daha iyi bir yaşam için 1980 sonra kentlere göç eden hanelerden oluşmaktadır. Bu kesim emek ve sermaye ilişkilerinin yeniden düzenlendiği, enformelleşme süreçlerinin yaşandığı piyasa koşullarında düzenli gelir ve istihdam olanaklarından mahrum kalmakta ve geçimlerini sağlayabilmek için yardım almak zorunda kalmaktadır.

Türkiye’de 1950 sonrası geleneksel destek ve dayanışma ağlarının göçmenlerin yoksullaşmasına karşı önemli bir mekanizma olduğu bilinmektedir. Araştırma kapsamında 80’li yıllardan sonra göç eden hanelerin çoğunun göç sürecinde geleneksel dayanışma ağlarından (zayıflamasına rağmen) tamamen olmasa da yararlandıkları görülmektedir. Geçmiş yıllara göre dayanışma ve destek ağlarının yoksullukla mücadeledeki etkisinin zayıflıyor olmasını 1980 sonrasının ekonomi-politik koşulları çerçevesinde ele almak gerekir. Ekonominin formel yapısında ücret karşılığı düzenli ve güvenceli çalışan toplumsal sınıflarda yoksullaşmaya başlamış, destek ve dayanışma ağlarını besleyen gelir kaynakları, bu toplumsal sınıfların geçimlerini sağlayabilmesinin altında kalmıştır. Bu ağları destekleyen kaynaklar artık herkes açısından daralmaktadır.

Yeni sermaye birikim modeli çerçevesinde, üretim süreçlerinde yaşanan esnekleşme, küçük ölçekli ve taşeron üretim biçimlerinin yaygınlaşması, istihdamın daralması, işgücü piyasalarının farklılaşarak bölünmesi, emeğin örgütlülük gücünün zayıflaması, kısacası ekonomide enformelleşme süreçleri yardım alan hanelerde erkek, kadın ve diğer hane üyelerinin emek piyasası konumlarını açıklayan nedenler arasında yer almaktadır. Geçici, örgütsüz, güvencesiz, düzensiz istihdam, düşük ücretler, gelir istikrarsızlığı ve işsizlik yardım alan hanelerde erkek ve kadının emek piyasasındaki genel özelliklerini oluşturmaktadır. Erkeklerin yanı sıra kadın ve diğer hane üyelerinin zaman içinde gelir getiren işlerde çalışma oranları artmaktadır. Özellikle kadınlar yoksulluğa karşı ev içinin yanısıra ev dışında da gelir getiren işlerde emek kullanım biçimleriyle hanede yoksulluktan daha çok etkilenmektedir.

Yardım alan haneler örneği Türkiye’de yoksulluğun derinliğini ve görünürlüğünü temsil etmektedir. Türkiye’de yoksulluk ekonominin formel sektöründe ücret karşılığı düzenli çalışan toplumsal sınıfları da kapsayacak şekilde yaygınlaşmıştır. Yoksulluk toplumda sadece uçta kalmış marjinal grupları içeren bir sorun olmaması, kavramın düalist içeriği, topluma dâhil olan ve olmayan ayrımı; sorunları bir bütünlük içinde görmek yerine, nesne-

leşmiş ve pasif bir insan grubuna yaptığı vurgudan dolayı bu çalışmada toplumsal dışlanma kavramına eleştirel ve mesafeli bir duruş sergilenmektedir. Oysa yardım alan hanelerde erkek, kadın ve diğer hane üyeleri pasif aktör betimlemesinin tersine yoksullukla mücadelede sistemin ağır yapısal koşulları altında ve ekonominin enformelleşen süreçlerinde emeklerini kullanmaktadır. Yardım almanın kendisi haneler için en son noktada başvurulmuş bir çaredir. Temel ihtiyaçların karşılanmasını vatandaşlık hakları çerçevesinde düşündüğümüzde, yardım için başvuran haneler pasif insan yığını olmanın ötesinde temel haklarını arayan aktif vatandaşlardır.

Kaynakça

- Açıkalın, N. (2003). "Çalışan Kent Yoksulları İstanbul ve Gaziantep Örnekleri", in A. E. Bilgili ve I. Altan (ed.) *Yoksulluk*, İstanbul: Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği Yayınları, 368-385.
- Alcock, P. (1997). *Understanding Poverty*, London: Macmillian Press.
- Alicı, S. (1998). *Türkiye'de Yoksulluğun Sosyo-Ekonomik Analizi*, Ankara: DİE Yayınları.
- Ardıç, M. N. (2003). *Household Survival Strategies of The Urban Poor In Turkey*, Unpublished MA Thesis, Ankara: Bilkent University.
- Adaman, F. ve Keyder, Ç. (2006). *Türkiye'de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma* ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/docs/2006/study_turkey_tr.pdf
- Ayata, S. (1998). "Toplumsal Çevre Olarak Gecekondu ve Apartmanlaşma" *Toplum ve Bilim*, 46/47: 101-127.
- Ayata, S. ve Ayata, A. G. (2003). "The Benefit Dependent and the Regular Income Earning Poor: Analysis of the Interview Data", in *Turkey: Poverty and Coping After Crises* (Report No: 24185), Washington: World Bank Human Development Unit, Europe and Central Asia Region, 139-200.
- Baysu, G. (2002). *Looking at Women's Poverty in Poor Households*, Unpublished Master Thesis, Ankara: Bilkent Üniversitesi.
- Bhalla, A.S. ve Lapeyre, F. (1999) *Poverty and Social Exclusion in a Global World*, New York, Macmillian press.
- Bora, A. (2002). "Olmayanın Nesini İdare Edeceksin?: Yoksulluk, Kadınlar ve Hane", in N. Erdoğan (ed.) *Yoksulluk Halleri- Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri*, İstanbul: Demokrasi Kitaplığı, 65-88.
- Dağdemir, Ö. (1999). "Türkiye Ekonomisinde Yoksulluk Sorunu ve Yoksulluğun Analizi: 1987-1994", *H.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi*, 17 (1): 23-40.
- Dağdemir, Ö. (1992). *Türkiye Ekonomisinde Yapısal Değişim ve Gelir Dağılımı*, Unpublished Ph. D. Thesis, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

- Dansuk, E. (1997). *Türkiye’de Yoksulluğun Ölçülmesi ve Sosyo-Ekonomik Yapılarla İlişkisi*, Uzmanlık Tezi, Ankara: DPT.
- De Haan, A. (1999). ‘Social Exclusion: Towards a Holistic Understanding of Deprivation’, *Villa Borsig Workshop Series*, Sussex, University of Sussex, pp. 1-14.
- De Haan, A. (1998). "Social Exclusion: An Alternative Concept for the Study of Deprivation?", *IDS Bulletin*, 29 (1): 10-19.
- Dumanlı, R. (1996). *Yoksulluk ve Türkiye’deki Boyutları*, DPT Uzmanlık Tezi, Yayın No: DPT-2449, Ankara.
- Dünya Bankası (2000). *Turkey: Economic Reforms, Living Standards and Social Welfare Study*, Report No: 20029-TU, Washington: World Bank Poverty Reduction and Economic Management Unit.
- Erder, S. (1998). “Kentlerdeki Enformel Örgütlenmeler, ‘Yeni’ Eğilimler ve Kent Yoksulları ya da Eski Hamamdaki Yeni Taslar”, *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık* İstanbul: Türkiye İş Bankası ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, 107-114.
- Erder, S. (1996). *İstanbul’a Bir Kent Kondu: Ümraniye* İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Erder, S. (1995). “Yeni Kentliler ve Kentin Yeni Yoksulları” *Toplum ve Bilim* 16, Bahar: 106-119.
- Erdoğan, G. (1998). *Türkiye’de Yoksulluk: Boyutu ve Profili*, Ankara: DİE.
- Güneş-Ayata, A. (1990). “Gecekondu’da Kimlik Sorunu, Dayanışma Örüntüleri” *Toplum ve Bilim* Sayı: 51/52 Kış: 89-101.
- Güneş, F. (2006). *Woman’s Labor and Poverty: The Case of Eskişehir Province in Turkey*, Unpublished PhD Thesis, Ankara: ODTÜ.
- Haralombos, M. ve Halborn, M. (1995) *Sociology: Themes and Perspectives*, London, Collins Educational Publishers.
- ILO (1976). *Employment Growth and Basic Needs: A One World Problems*, ILO Geneva.
- Işık, O. ve Pınarcıoğlu, M.M. (2001). *Nöbetleşe Yoksulluk Sultanbeyli Örneği*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Jackson, C. (1999) "Social Exclusion and Gender: Does One Size Fit All?", *The European Journal of Development Research*, 11 (1): 125-146.
- Kalaycıoğlu, S. ve Rittersberger-Tılıç, H. (2002). “Yapısal Uyum Programlarıyla Ortaya Çıkan Yoksullukla Başetme Stratejileri”, *Kentleşme Göç ve Yoksulluk*, (Ed)Ahmet Alpay Dikmen, İmaj yayıncılık, 197-247.
- Kaygalak, S. (2001). "Yeni Kentsel Yoksulluk ve Yoksulluğun Mekansal Yoğunlaşması: Mersin Demirtaş Mahallesi Örneği", *Praksis*, 2 (Bahar): 124-172.
- Levitas, R. (1998). *The inclusive society? Social Exclusion and New Labour*, London, Macmillan.
- Lister, R. (2004). *Poverty: Key Concepts*, Cambridge: Polity Press.
- Morçöl, G. ve Gitmez, A. S. (1995). "A Typology of the Urban Poor in Turkey", *Journal of Urban Affairs*, 17 (4): 413-422.
- ODTÜ-Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler Ana Bilim Dalı (2000). *Kentsel Yoksulluk ve Geçinme Stratejileri-Ankara Örneği*, Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basım İşleri.

- Özgen, H. N. (2001). "Kentte Yeni Yoksulluk ve Çöp İnsanları", *Toplum ve Bilim*, 89: 88-101.
- Özüğürlü, A. (2005). *Poverty Reproduction of Labour: Life in Çöplük District*, Unpublished PhD Thesis, Ankara: ODTÜ.
- Pamuk, M. (2000). "Kırsal yerlerde Yoksulluk" *DİE, İşgücü Piyasaları Analizleri 1999* (1), Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.
- Saith, R. (2001). "Social Exclusion: The Concept and Application to Developing Countries", Queen Elizabeth House, University Of Oxford, Working Papers Series Report.
- Silver, H. (1994) "Social Exclusion and Social Solidarity", *International Labour Review*, 133 (5/6): 531-78.
- Şenses, F. (2001) *Küreselleşmenin Öteki Yüzü*, İstanbul, İletişim.
- Townsend, P. (1979). *Poverty in United Kingdom*, NewYork, Penguin.
- Turak-Feymi, P. (2004). *Yoksulluğun Sosyolojik Analizi: Bursa Örneği*, (Unpublished Ph.D Thesis), Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Uygur, S. ve Kasnakoğlu, Z. (1998). *Estimation of Poverty Line: Turkey 1994*, Ankara: SIS.
- Yuncu, L.D. (2005) *İki Yoksulluk Yaklaşımı: A.Sen'in Yapabilirlikten Yoksunluk Teorisi ve Toplumsal Dışlanma Çerçevesinin Karşılaştırılması*, Research Papers, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu.
- Yücesan-Özdemir, G. (2007) " 'Sosyal Dışlanma' Kavramı Masum Değildir: İnsandışlaşmanın Reddi ve İnsanlaşmaya Dair", *Dosya*. 101-103.